

ІВЧЕНКО Ю. В.,
кандидат юридичних наук,
докторант докторантури
та аспірантури
(Національна академія
внутрішніх справ)

УДК 340.12

**ГІРКИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ,
ЯКИЙ НЕ ПОВИНЕН ПОВТОРИТИСЯ
(СУЧАСНИЙ НАДНАЦІОНАЛЬНИЙ ПАТРІОТИЗМ НІМЕЧЧИНИ)**

У статті розглядається сутність наднаціонального патріотизму Німеччини. Особлива увага зосереджується на причинах появи та сьогоднішньому ефективному функціонуванні такого різновиду патріотизму. Визначається, що федералізація й верховенство права та закону є пріоритетними факторами побудови й існування сучасної ФРН.

Ключові слова: наднаціональний патріотизм, федералізація, нація, націоналізм, національна інтеграція.

В статье рассматривается сущность наднационального патриотизма Германии. Особое внимание акцентируется на причинах появления и сегодняшнем эффективном функционировании такой разновидности патриотизма. Определяется, что федерализация и верховенство права и закона являются приоритетными факторами построения и существования современной ФРГ.

Ключевые слова: наднациональный патриотизм, федерализация, нация, национализм, национальная интеграция.

The article deals with the essence of supranational patriotism in Germany. Particular attention is paid to the reasons for the emergence and the present effective existence of this kind of patriotism. It has been determined that federalization and the rule of law are the priority factors in the construction and functioning of modern Germany.

Key words: supranational patriotism, federalization, nation, nationalism, national integration.

Вступ. У більшості країн світу патріотизм розцінюють як найважливішу громадянську чесноту, а в післявоєнній Німеччині ця тема довгий час вважалася надто гострою й делікатною для публічного обговорення. На офіційному рівні громадськість, обтяжена гірким історичним досвідом, ухилялася від з'ясування проблем національної гордості.

Таке явище, як патріотизм, було об'єктом дослідження багатьох наук і, відповідно, великої кількості вчених. Від часів Античності й до сьогодення воно залишається актуальним і дискусійним. Методологічні та теоретичні основи формування особистості з глибоким почуттям патріотизму, любові до Батьківщини розкриті в працях І. Бека, Г. Біленької, М. Боришевського, Г. Ващенко, П. Ігнатенка, В. Каюкова, М. Левківського, О. Сухомлинської та ін. Найбільш відомими дослідниками філософських основ цього питання є Ж.-Ж. Руссо, Т. Гоббс, К. Гельвецій, П. Гольбах, П.Б. Струве, С.Л. Франк. Традиція глибокого світоглядного вивчення проблем патріотизму закладена В. Соловйовим



і Н. Бердяєвим. Теоретико-методологічному й політологічному дослідженню проблеми патріотизму сприяли ідеї Г.В.Ф. Гегеля. Розробленням концепцій конституційного патріотизму займався відомий німецький учений Юрген Хабермас .

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутності та причин побудови сучасної Німеччини на принципах наднаціонального патріотизму.

Результати дослідження. Історик Ханс-Хайнріх Нольте зазначав: «Для більшості німців Друга світова війна – це пам'ять про злочини Німеччини того часу. Мова йде передусім про голокост у Німеччині й Польщі. При цьому менше уваги приділяється іншим злочинам, таким як трагедія радянських військовополонених, приречених на голодну смерть, примусові роботи або холокост на окупованих територіях СРСР».

Тому, коли мова йде про патріотизм, Німеччина дуже сильно відрізняється від Америки. І символ держави – державний прапор – тут можна побачити практично лише на будівлях держустанов. Пишатися своєю країною німці дуже хочуть, але все ще бояться.

Після 1945 року німці стали головними вигнанцями на світовій арені. Свою історичну провину, зокрема, за холокост вони відчувають і до цього часу, хоча нові покоління до нього ніякого стосунку вже не мають.

Друга світова війна, безумовно, стала найбільшою подією в історії людства. Вона сформувала ту систему світового устрою, в якій ми живемо й досі. Цілком природно, що ця подія минулого ще дуже довгий час буде впливати на сучасне політичне життя як у Німеччині, так і в усьому світі.

Після розгрому фашизму на німецькій землі утворилося дві держави, кожна зі своєю атрибутикою й різним ставленням до поняття «Батьківщина». У НДР завзято насаджувався казенний патріотизм за радянським зразком, а основою державотворчих процесів у ФРН стало прагнення німців до братнього єднання, справедливості і свободи.

У 1988 році Оскар Лафонтен опублікував книгу «Die Gesellschaft der Zukunft» («Товариство майбутнього»). У той час він був віце-головою Соціал-демократичної партії (СДП) і прем'єр-міністром федеральної землі Саар. У книзі ми можемо знайти такий аргумент: саме тому, що ми, німці, випробували найтрагічніші наслідки збоченого націоналізму, сьогодні наше призначення – вести Європу в майбутнє в процеси наднаціональної інтеграції. Саме таке обґрунтування німецької місії зумовлено необхідністю бути прикладом жадливого німецького досвіду минулого, який не варто повторювати іншим країнам [1].

Справжнє пробудження патріотичної самосвідомості німців почалося з об'єднання Німеччини. У 1990-ті роки в суспільстві відкрито порушили тему необхідності переосмислити місце та роль ФРН у сучасному світі і щодо формування нового типу демократії, яка врахувала б помилки історії та створила принципово нову державу.

Професор Берлінського університету Генріх-Август Вінклер зазначав, що об'єднана в 1990 році Німеччина стала національною державою, хоча й не класичного типу, але, як і всі держави-члени Євросоюзу, посткласичною національною державою. А це означає, що ми повинні бути готові поділитися своєю суверенністю з іншими. Європейські національні держави сьогодні повинні бути готові до часткової реалізації своєї суверенності спільно з іншими, а частково – до передачі її у відання наднаціональних органів і установ. Саме це і становить зміст посткласичних національних держав в об'єднанні держав Євросоюзу.

Говорячи про нову німецьку національну державу, Г.-А. Вінклер зазначає, що Німеччина вже не зможе стати частиною Європи зі схильністю до гегемонії, що може загрожувати іншим, адже вона навчилася відповідально ставитися до отриманого суверенітету. Жоден федеральний уряд після 1990 року, на чолі з Гельмутом Колем або Герхардом Шредером, не був урядом націоналістичним, усі вони підтримували європейську інтеграцію. Це стосується й усіх німецьких політичних партій, які прагнуть відповідально підходити до нових отриманих прав об'єднаної Німеччини. Той факт, що у світі існують нації й саме вони сьогодні роблять Європу Європою, є беззаперечним. Під цим твердженням можуть підписатися сьогодні всі європейці. Хоча нації повинні нині сприйматися як елементи європейської інтеграції. Європа, до якої ми всі прагнемо, є Європою національних держав і громадян.



Національні держави будуть співпрацювати одна з одною, лише частково обмежуючи свою суверенність, а частково будуть користуватися нею спільно. Якщо вони оберуть цей шлях, якщо вони визнають своїм гаслом «Не питай, що Європа може зробити для тебе, питай, що ти можеш зробити для Європи», тоді в проєкті європейської інтеграції є майбутнє [1].

Повертаючись до проявів патріотизму в Німеччині, варто згадати, напевне, найбільш показовий, що об'єднав усю країну та примусив згадати про свої національні символи. Реальний перелом у свідомості людей стався в країні під час чемпіонату світу з футболу 2006 року. Хоча родоначальники футболу – англійці, для німців він став способом національного самоствердження і єднання. У дні чемпіонату світу німецький триколор після десятиліть приховування став гордо майоріти на будинках та автомобілях, а вболівальники на стадіонах усе сміливіше й голосніше співали державний гімн. На наступних чемпіонатах світу та Європи подібний ажіотаж частково повторювався.

Сьогодні суспільство Німеччини по-різному реагує на цей феномен. Одні бачили в ньому вираження здорового патріотизму. Інші характеризували його як форму масового психозу й засіб відволікання населення від насущних соціальних проблем. Треті вважали футбольний азарт різновидом фанатизму, що призводить до націонал-шовінізму та екстремізму, при цьому посилюючись на скандальні вигуки расистських гасел, спалювання національних символів суперників, побиття їхніх уболівальників, дії ультраправих з прославленням подвигів німецького спорту й не менш бурхливі протести лівих. У цьому плюралізмі позицій відбилася складність і багатоплановість проблеми.

Безсумнівно, немає нічого поганого у відданості команді своєї країни. Вона цілком сумісна з лояльністю й повагою до суперників навіть у разі їхньої перемоги в грі. Про це свідчить і визнання німцями переваг членів власної збірної з некорінних етнічних груп. Ентузіазм, народжений її спортивними перемогами, широко виявився також серед мігрантів, які живуть у ФРН, що може слугувати індикатором їхньої інтеграції в німецьке суспільство.

Разом із тим ексцеси, пов'язані з крайнощами в поведінці уболівальників і спортсменів, підтверджують небезпеку переродження патріотизму в націоналізм. Адже ставлення до спортивних результатів своєї збірної – ознака ментальності й загальної культури громадян країни. Більшість німців сьогодні виважено сприймають успіхи та невдачі власних гравців. А якщо повернутись в історію, Олімпійські ігри 1936 року стали прикладом абсолютно протилежного сьогоднішньому ставлення до інших народів і національностей. Літня Олімпіада в Берліні була використана нацистами для оскаженілої пропаганди, нагороди німецьким спортсменам стали приводом для расистської істерії, а успіхи представників інших країн, особливо євреїв і чорношкірих, викликали в німців ненависть і злобу.

«Німеччина понад усе!» Ці слова з пісні, складеної Гофманом фон Феллерслебеном на мелодію Йозефа Гайдна в 1847 році, в період піднесення національно-об'єднавчого руху, висловлювали любов до в той час роз'єднаної Батьківщини. Після проголошення Німецької імперії офіційним став гімн Пруссії, що прославляв кайзера й велич єдиної нації. Німецький патріотизм перейнявся великодержавним шовінізмом і мілітаризмом, який і призвів до краху імперії. Любов до свого народу та Батьківщини підмінялася вірністю фюреру й арійській расі. Щодо інших народів культивувалися зарозумілість і ненависть, реалізовані в захопленні й розграбуванні чужих земель, поневоленні та винищенні мільйонів «неповноцінних» [2].

Саме тому сучасний світ повинен завжди пам'ятати ці сторінки історії, де, по суті, саме псевдопатріотизм став каталізатором однієї з найстрашніших воєн в історії людства та смерті більше ніж 60 мільйонів людей.

Сьогодні для німців питання, чи варто пишатися своєю країною, одне з важливих питань в умовах пошуку національного самовизначення. До недавнього часу активно демонструвати патріотизм уважалося чимось непристойним.

Повністю оговтатися від наслідків минулого в німців ще не виходить. Німеччина давно вже перестала бути оплотом «світового зла» й перетворилася в одну з провідних економік світу. Але, як виявилось, відновити країну з руїн простіше, ніж змінити установлені образи в головах людей.



Історик Ханс-Хайнріх Нольте, що спеціалізується на Східній Європі, визначив особливості того, як німці переживають свою історію після 1945 року. Говорячи про Другу світову війну, прийнято щоразу згадувати німецьке почуття провини. Для більшості німців Друга світова – це пам'ять про злочини Німеччини того часу.

У Німеччині й до цього часу роблять усе для того, щоб і молоде покоління знало про трагічні сторінки історії своєї країни та зробило все, щоб не повторити помилок своїх попередників. У всіх німецьких містах установлені пам'ятники вбитим євреям, насильно вивезеним до Німеччини жертвам Третього рейху або загиблим радянським солдатам. Школярам часто влаштовують екскурсії в пам'ятні місця, де раніше розташовувалися концентраційні табори [3].

Одразу після війни в Німеччині на слово «патріот» реагували насторожено, ототожнюючи його з «націоналістом» і навіть із «фашистом». Не тільки під впливом політики демілітаризації та демократизації, що проводилися союзниками, а й унаслідок тривалої роботи всередині країни відбувався процес позбавлення від нацистських упереджень. Але ганебна спадщина Третього рейху, почуття сорому та провини за його жахливі злочини заважали їм повністю звільнитися від комплексу національної неповноцінності. Але поступово змінюється ставлення німців до своєї Батьківщини, відбувається відродження німецького самосвідомості на основі колективної відповідальності за сьогодення і майбутнє країни.

У сучасній Німеччині формується критичне ставлення німців до історії й сучасного суспільно-політичного життя. Не ототожнюючи поняття Батьківщини з провідними політичними партіями та їхньою діяльністю, вони разом із тим високо оцінюють її державний устрій. Саме такий підхід і називається конституційним патріотизмом, оскільки в ньому виражається прихильність громадян моральним принципам та ідеалам, утіленим в Основному Законі країни.

Однак становлення німецького патріотизму нового типу не варто спрощувати. Націоналістичні та ксенофобські установки все ще зберігаються у свідомості й поведінці близько 18 відсотків громадян з ультраправими поглядами, що підтримують гасло: «Німеччина тільки для німців!» Приблизно чверть суспільства відкидає мультикультурне суспільство, схвалюючи абсолютне домінування німецької культури. З іншого ж боку, існує й інша думка: ліві радикали в Німеччині оцінюють патріотизм як анахронізм, уважаючи, що глобалізація передбачає відмову від «провінційної ностальгії» на користь європейської єдності й «наднаціонального космополітизму» [2].

Сьогодні німці почали розуміти, що самосвідомість багато в чому визначає й нація, до якої людина належить. Говорячи про поняття «німецька нація», історик Генріх-Август Вінклер зазначав, що, відповідно до законодавства 2000 року, ФРН відійшла від суто етнічного визначення нації. Німцем сьогодні вважається не лише та людина, що має німецьке походження. Ним може стати будь-хто, хто цього хоче і при цьому виконає певні умови – в сенсі класичної формули французького етнологіста й орієнталіста Ернеста Ренана: «Націю становлять ті особистості, які хочуть бути нацією». Саме ці зміни розуміння поняття німецької нації зближують країну із Заходом.

І все ж останнім часом патріотичні настрої посилюються. Уже 60% громадян Німеччини пишаються своєю країною, як показало опитування фонду Identity Foundation. Хоча відкрито та голосно заявити про свій патріотизм готові далеко не всі. Нині патріотичні почуття не засновані, як раніше, на величчю й силі держави. Пріоритети змінилися. Тепер у німців інші приводи для гордості, і це – стабільність, шанобливе ставлення до традицій, розвинена культура, економічні, політичні та спортивні успіхи. Німці живуть сьогоденням і майбутнім. Вони не відмовляються від своєї історії, вони віддають минулому данину, щоб потім забути його, як страшний сон, і йти вперед.

Крім цього, важливим є те, що сьогодні федералізм є основою Німецької держави. Побудова держави на основі федералізму – це запорука ефективного розвитку країни. Німецький федералізм сьогодні – це втілене бажання назавжди відмежуватись від тоталітарного минулого. І ця стратегія побудована на створенні якомога більше центрів



впливу всередині країни, що, як показує практика, працює ефективно. Свідченням цього є географічне розташування галузевих центрів країни: столиця – Берлін, фінансовий центр – Франкфурт-на-Майні, колишня столиця Західної Німеччини, де й до цього часу знаходиться чимало міністерств, – Бонн. Газети загальнофедерального значення розкидані по всій країні: Sueddeutsche Zeitung базується в Мюнхені, Handelsblatt – у Дюссельдорфі, Die Zeit – у Гамбурзі.

Сучасна Німеччина позиціонує себе в ролі посередника, що сприяє розвитку діалогу в усьому світі й цим прагне остаточно закрити темні сторінки своєї історії. Міністерство закордонних справ, Корпорація з міжнародного інформаційного мовлення Deutsche Welle, Гьотте-інститут і Німецька служба академічних обмінів DAAD – усі вони працюють заради досягнення однієї головної мети – показати, що Німеччина тоді й Німеччина зараз – це різні країни [3].

Висновки. Отже, підводячи підсумок, варто зауважити, що патріотизм у Німеччині, як і будь-який інший країні, має свої особливості, зумовлені історією, національними та культурними відмінностями. З огляду на гіркий досвід крайнього націоналізму в часи Другої світової війни, пріоритетним напрямом державної політики й суспільної свідомості сучасної Німеччини став наднаціональний патріотизм, що спроможний зберегти національну культуру та гордість за свою державу і сприяти подальшому розвитку країни.

Список використаних джерел:

1. Патріотизм европейский и патриотизм национальный. URL: <https://novpol.org/ru/HJo5dufDjZ/PATRIOTIZM-EVROPEJSKIJ-I-PATRIOTIZM-NACIONALNYJ>.
2. Шимановский (Карлсруэ) Д. Быть патриотом в Германии. Табу снято – вопросы остались. URL: <http://www.partner-inform.de/partner/detail/2014/3/266/6755/byt-patriotom-v-germanii>.
3. Карбасова Н. Патриотизм по-немецки: очень хочется, но страшно. О немецком чувстве вины, переосмыслении прошлого и сегодняшнем самосознании 2010 г. URL: http://www.chaskor.ru/article/patriotizm_po_nemetski_ochen_hochetsya_no_strashno_17261.

